

Tabiiy resurslar tasnifi

Andijon davlat Pedagogika instituti Tabiiy fanlar fakulteti Biologiya
yoʻnalishi 2-bosqich 203-guruh talabasi

Nabiyeva Dilnozaxon Axadjon qizi
Mahmudjonova Mavluda Muhammadali qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiiy resurslar va ulardan oqilona foydalanishning ekologik ahamiyati. Tugaydigan va tugamaydigan resurslarning mohiyati keltirilgan.

Kalit soʻzlar: Tabiiy resurslar, real va potensial resurslar, tugaydigan va tugamaydigan resurslar.

Abstract: This article describes the ecological significance of natural resources and their rational use.

Key words: Natural resources, real and potential resources, exhaustible and inexhaustible resources.

Аннотация: В данной статье описывается экологическое значение природных ресурсов и их рациональное использование.

Ключевые слова: Природные ресурсы, реальные и потенциальные ресурсы, исчерпаемые и неисчерпаемые ресурсы.

Tabiiy resurslar deb tabiatda mavjud boʻlgan, insonlar tomonidan yaratilmaydigan, jamiyatning moddiy va maʼnaviy ehtiyojlarini qondirish hamda xoʻjalik faoliyatlarini rivojlantirish uchun xizmat qiladigan tabiiy ob'ektlarga, sharoitlarga va jarayonlarga aytiladi. Tabiiy resurslar foydalanish sohasiga koʻra ishlab chiqarish, sogʻliqni saqlash, madaniy, ilmiy va boshqa resurslarga, tabiatning u yoki bu kampanentlari tarkibiga koʻra esa suv, oʻrmon, mineral, energiya va boshqa resurslarga aytiladi. Tabiiy resurslardan foydalanishda ularni real va potensial resurslarga ajratishadi.

Real resurslar deb jamiyatni ayni holatdagi rivojlanish bosqichida qidirib topilgan, zaxiralari aniqlangan va jamiyat tomonidan faol ishlatilayotgan resuralarga aytiladi. Ishlab chiqarishni rivojlanishi, ilmiy ishlar va ishlanmalarni amaliyotga tatbiq etila borishi bilan real resurslar ham oʻzgarib boradi. Dunyo boʻyicha issiqlik energiyasining 60% i issiqlik energiyasi stansiyalar(IES) hisobiga olinmoqda. Katta miqdorda energiyasi talab qilinadigan sanoat

korxonalarini energiya bilan ta'min-lash uchun energetik resurslarning boshqa turlaridan foydalanishga e'tibor qaratilmoqdaki, bu hol insoniyatni bitmas-tuganmas energiya bilan ta'minlashi mumkin. Kelajakda termoyadro energetikasi, shamol generatorlari va quyosh energiyasidan foydalanish imkoniyatlari shular jumlasidandir. Insoniyat o'tmishda energiyasi inqiroziga bir necha marta uchraganligi ma'lum, ammo inson bu muammolarni muvaffaqi-yatli hal qila olgan

Patensial tabiiy resurslar bu jamiyat taraqqiyotining hozirgi bosqi-chida qidirib topilgan, qisman va miqdoran aniqlangan resurslarga ay-tiladi. Ammo ulardan foydalanish turli sabablarga ko'ra ayni paytda davlat tomonidan maqsadga muvofiq emas deb topilgan bo'lishi mum-kin. Boshqa so'z bilan aytganda, ulardan foydalanish uchun texnik vosi-talar yetarli bo'lmagan, xomashyolarni qayta ishlash texnologiyalari ham ishlab chiqilmagan yoki umuman yaratilmagan bo'lishi mumkin. Yer sayyorasining potensial yer resurslariga cho'llar,tog'liklar,botqoqlik-lar, sho'rlangan xududlar, doimiy muzliklar ham kiradi. Hozirgi davrga kelib insonlarning yer resurslariga bo'lgan ehtiyojlarining tobora oshib borayotganligiga qaramasdan mavjud barcha yerlarni qishloq xo'jaligi uchun o'zlashtirishning iloji yo'q. Potensial resurslarga bir qator kosmik resurslar-quyosh energiyasi, dengiz suvlarining ko'tarilishi va qaytishi, shamol energiyalari va boshqalar kiradi. Olimlar tomonidan potensial kosmik resurslardan foydalanish usullarini yaratishga bo'lgan qiziqish tobora ortib bormoqda. Kelajakda quyosh radiatsiyasini quyosh ener-giyasiga to'g'ridan-to'g'ri aylantirishning nisbatan arzon usullarini yara-tish bir qator mamlakatlarni isitish tizimlari uchun sarf etiladigon ener-giyaning 50 foizini qoplashi mumkinligi hisoblab cchiqilgan.

Barcha tabiiy resurslar, albatta, shartli ravishda tugaydigon va tu-gamaydigon resurslar bo'linadi:

Tugaydigon tabiiy resurslar zahirasiga va ulardan jadallik bilan foyda-lanish ko'lamiga bog'liq ravishda kishilik jamiyati ehtiyojlarini faqat ma'lum davr davomida ta'minlashi mumkin. Ular tabiatda o'z-o'zidan tiklanmaydi. Insonlar tamonidan bunday resurslarni yaratish mumkin emas. Chunki tiklanmaydigon resurslar tabiatda uzoq geologik davrlar-da va jarayonlarda kimyoviy elamentlarning to'planishi natijasida hosil bo'ladilar. Tugaydigon resurslar o'z navbatida qayta tiklanmaydigon, tiklanadigon va qisman tiklanadigon resurslarga bo'linadi.Qayta tiklan-maydigon resurslar umuman tiklanmaydi yoki insonlar tamonidan ular-dan foydalanish davri davomida juda sekinlik bilan tiklanadi.

Bunday resurslarga neft, toshko‘mir va boshqa qazilma boyliklar kiradi. Bu resurslardan foydalanish, albatta, ularning tugashiga olib keladi. Qayta tiklanadigan resurslar deb ma‘lum tabiiy sharoitda undan foydalanish davomida doimiy ravishda qayta tiklab borish imkoniyati bo‘lgan re-surslarga aytiladi. Bunday resurslarga o‘simliklar va hayvonot dunyosi, qator mineral resurslar, masalan, ko‘l tubida yig‘iluvchi tuzlar, torf qat-lamlari hamda tuproqlar kiradi. Ammo ularni tiklash va ko‘plab ishlab chiqarishni ta‘minlash uchun ma‘lum shart-sharoitlar yaratish lozim. Ko‘plab tabiiy resurslar juda sekinlik bilan tiklanadilar. O‘rmon, tuproq, hayvonlarning ko‘plab turlari shular jumlasidandir. Bunday resurslar nisbatan tiklanadigan tabiiy resurslar deb ataladi. Bu guruhga suv, shamol, o‘tloq, irrigatsiya, sanoat va boshqa turdagi tuproqlar eroziyasini ham kiritish mumkin.

Tugamaydigan resurslar shartli ravishda koinot, iqlim va suv resurslarini kiritish mumkin. Koinot resurslariga quyosh radiatsiyasi, dengiz suvlari to‘lqinlanish energiyasi va shu kabilar kiradi. Ular deyarli tugamaydi va ularni muhofaza qilish atrof-muhitni muhofaza qilish uchun obyekt bo‘la olmaydi. Iqlim resurslari. Atmosfera issiqligi va namligi,

havo, shamol energiyasi deyarli tugamaydi. Lekin atmosfera turli mexanik qo‘shimchalar, sanoat korxonalar va transport vositalarining turli gazlari hamda radiaktiv moddalar bilan ifloslanishi natijasida uning tarkibi sezilarli darajada o‘zgarishi mumkin. Suv resurslari umuman biosfera uchun tugamaydigan resurslardir. Biroq, chuchuk suvning zahirasi va miqdori yer yuzining turli qismlarida keskin o‘zgarib boradi.

Xulosa: Tabiiy resurslar doimo tabiatda mavjud bo‘ladi. Bunday resurslar shartli ravishda tugaydigan va tugamaydigan resurslarga bo‘linadi. Tugaydigan resurslar yana o‘z navbatida qayta tiklanmaydigan, tiklanadigan va qisman tiklanadigan resurslarga bo‘linadi. Tugamaydigan resurslar esa shartli ravishda koinot, iqlim va suv resurslarini kiritish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Ekologiya va atrof-muhitning muhofaza qilish asoslari”, “Musiqqa” nashriyoti. P. S. Sultonov. Toshkent 2007 y.
2. “Ekologiya o‘quv qo‘llanma”, To‘xtayev A. S. Toshkent 1998 y.
3. “Umumiy ekologiya” darslik, A. Ergashev. Toshkent 2003y.
4. “Ekologiya va tabiatni muhofaza qilish o‘quv qo‘llanma”, Xo‘janazarov. O‘. E, Yoqubjonov. SH. Toshkent 2018 y.